

Др Срђан Владетић, ванредни професор
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу

УДК: 628.1:34(37)
DOI: 10.46793/XXIV-10.155V

О ТЕРМИНУ *AQUARIИ* ФРОНТИНОВОМ ДЕЛУ *DE AQUIS URBIS ROMAE**

Резиме

У свом делу „О водоснабдевању Рима” (*De aquis urbis Romae*) Фронтин на много места помиње термин *aquarii* којим означава припаднике водоводне службе. Помиње их нарочито у вези са јединицама за мерење воде и величином водоводних цеви, капацитетом аквадуката, а нарочито у делу који говори о губицима воде због крађе и злоупотреба у вези са водом. Међутим, поједини текстови извора дају и друга значења овог термина, те ће рад бити усмерен на то да се истражи која лица су била обухваћена термином *aquarii*.

Кључне речи: *ancient Rome, De aquis urbis Romae, cura aquarum, aquarii.*

*

Службу која се старала о водоводима (*cura aquarum*) неформално је основао Агрипа, а после његове смрти, формално је утемељио Август. На челу службе био је старатељ водовода чија је основна обавеза била да се стара да Рим и његова околина добију довољну количину здраве и питке воде. Помоћ у обављању послова пружала су му два техничка саветника (*adiutores*), која су, заједно са њим, имала на располагању чиновнике, инжењере, а по потреби и наоружану пратњу (ликторе).¹ У складу са својом политиком концентрације што већег броја надлежности у рукама Цара, Клаудије је проширио штаб старатеља водовода са местом прокуратора (*procurator aquarum*), који се бирао из реда царевих

* Рад је написан у оквиру пројекта Правног факултета Универзитета у Крагујевцу „XXI век – век услуга и Услужног права“, бр. 179012 који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Фронтин, II, 99-100 (Herschel, C., *The Two Books of Water Supply of the City of Rome of Sextus Julius Frontinus*, Longmans, Green, and CO., New York, London, Bombay and Calcutta, 1913).

ослобођеника (*Augusti liberti*, а касније из реда витезова,), и који је имао задатак да царева одобрења за коришћење воде практично спроведе.²

На одржавању водоводног система радила је група робова састављена од занатлија, простих радника и чувара аквадуката која је имала своје надзорнике. Ову групу техничког особља Фронтин је назвао *aquarii*? Међутим, ова реч имала је прилично широку употребу и различита значења.

*

Ради одржавања водовода Агрипа је основао групу од 240 државних робова који су били плаћани из државне благајне. После Агрипине смрти, групу је наследио Август, а затим је поклонио држави. Затим, је Клаудије, након завршетка свог аквадукта, **ради одржавања аквадуката**, основао лични одред од 460 робова који су припадали цару и који су финансирани из царске благајне.³ Припаднике и једне и друге групе Фронтин је називао *aquarii*.⁴ Дакле, термин *aquarii* би представљао особље водоводне службе које се бавило одржавањем и надзором аквадуката.

Међутим, Фронтин наводи и многе случајеве крађе воде и злоупотреба у вези ње и за то криви оне који су радили на одржавању аквадуката (*aquarii*). Приписује им да су из аквадукта *Aqua Alsietina* узимали воде колико год им је било потребно јер количине испоруке овог водовода нису биле заведене у књигама.⁵ Да су кради преливену воду, односно вишак воде из јавних базена за чије се коришћење захтевала посебна дозвола. Да су према личним потребама мењали унутрашњу величину контролног мерача (*calix*) или на контролни мерач стављали цеви већег промера. Оно што је Фронтин сматрао нарочито тешким делима која су чинили радници на одржавању је остављање старих мерача (за лице чија је дозвола истекла) на које су качене цеви за илегално извлачење воде ради даље продаје, као и отакање воде бушењем подземне водоводне мреже и постављање илегалних цеви.⁶

Према подацима из неких других извора, термин *aquarii* имао је различита значења. У Јустинијановом Кодексу наводи се да је одлучено да ће „*сви инспектори и чувари вода, који су названи aquarii (hydrofylacas) и именовани да врше надзор над водоводним системима Рима, носити на*

² Ashby, T., *The Aqueducts of Ancient Rome*, Clarendon Press, Oxford, 1935, стр. 23.

³ Фронтин, II, 98, 116.

⁴ Фронтин, I, 32, 34, 37, II, 71, 87, 113-115. Aicher, P.J., *Guide to the Aqueducts of Ancient Rome*, Bolchazy-Carducci Publishers, Inc., Wauconda Illinois, 1995, стр. 24-26; Ashby, T., нав. дело, стр. 23.

⁵ Фронтин, I, 71.

⁶ Фронтин, II, 110-115.

рукама знак са нашим именом ради идентификације, тако да ће свима бити познато чиме се баве. Уколико неко од поменутих лица умре, онај који буде позван биће означен истим тим знаком који га повезује са службом (водоводном) и мораће показивати непрестану будност у очувању вода и неће смети да се бави никаквим другим пословима”. Из овог одломка Кодекса јасно је да се под називом *aquarii* подразумевало особље водоводне службе које се старало о надзору и чувању водоводних система.⁷

У Цицероновом делу „Писма пријатељима” (*Epistulae ad familiares*), жалећи се Цицерону, Целије (*Caelius*) каже: *Не постоје речи које могу описати универзалну стагнацију. Да није било борбе коју сам водио са трговцима и члановима водоводне службе, цело политичко тело би уронило у летаргију.* Као бивши едил, Целије је интервенисао ради провере злоупотреба од стране трговаца који су подмићивали чланове водоводне службе (које Цицерон назива *aquarii*) да би им била испоручена већа количина воде него што им је то за њихову приватну употребу дозвољено.⁸

У Дигестама и Павловим Сентенцијама каже се да код градских домаћинстава која су са свим својим правима остављена као легат онако како су била опремљена, легатом се сматрају и градски робови, као и занатлије, те кројачи, собари и водоноше, који су обављали послове у тој кући. Дакле, према овим изворима *aquarii* су се старали о томе да кућа буде снабдевена водом, на пример, тако што би је доносили са јавних фонтана или учествовали у постављању и одржавању водоводних инсталација у домаћинствима својих господара.⁹

На крају, Јувенал (*Juvenalis*) у својим Сатирама користи термин *aquarii* у смислу водоноша који су продавали воду по Риму и о њима говори као о највећем олошу међу робовима.¹⁰ Говорећи о пожуди жена у Риму, Јувенал каже: *Пуштај мушкарце. Ако спава швалер, пошаљи другог мушкарца! Нек дечко са капуљачом дојури, брзо! Ни од тога ништа? Дај робове! Нема ни тога? Доћи ће ваљда водоноша неки, плаћам поштено!*¹¹

⁷ С. 11, 42, 10, 4.

⁸ Cicero, *Epistulae Familiares*, 8, 6, 4 (Cicero, *The Letters to his Friends*, with an English Translation by W. Glynn Williams, M.A., volume II., London, William Heinemann LTD Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1952).

⁹ D. 33, 7, 12, 42; P.S. 3, 6, 48; Bruun, C., *The Water Supply of Ancient Rome – A Study of Roman Imperial Administration*, Societa Scientiarum Fennica, Helsinki, 1991, стр. 108 (нап. 50); De Kleijn, G., *The Water Supply of Ancient Rome – City Area, water and Population*, Amsterdam, 2001, стр. 109 (нап. 44).

¹⁰ Carcopino, J., *Rim u razdoblju najvišeg uspona carstva*, превели Ана Буљан и Тугомир Лукшић, Загреб, стр. 47.

¹¹ *Juvenalis., Satires*, 6, 332 (Decim Junije Juvenal, *Šesta Satira*, превела Марјанца Пакиж, Сремски Карловци – Нови Сад, 1998).

Коментаришући наводе Фронтин о крађама и злоупотребама које су вршили *aquarii*, *Bruun* се пита да ли је реч о организованом (од стране радника водоводне службе) качењу илегалних цеви на резервоаре за испоруку или је вода отакана илегално од стране лица која нису запослена у служби и која су ту воду касније продавала у малим контејнерима на улицама Рима?¹²

Брун сматра да Фронтин претерује када каже да смањење капацитета воде потиче од криминалних активности особља водоводне службе. Он сматра да су губици воде узроковани више људском грешком која може бити последица немара или је потекла од радионица које су производиле цеви са грешком (проблем са стандардизацијом), а крађу воде приписује лицима ван службе водоснабдевања.¹³ Овај аутор посредно наговештава да би под термином *aquarii* требало подразумевати лица која су са места за испоруку доносила воду до домаћинстава и да су продавала воду посебног квалитета.¹⁴

Оно што Брун наговештава своди се на то да су *aquarii* били водоноше и ништа друго. Али, овде се мора поставити неколико питања: Шта је са радном снагом водоводне службе коју Фронтин назива *aquarii* и које он криви за злоупотребе и крађу воде (групе робова које су основали Агрипа и Клаудије)? Да ли су воду краде само градске водоноше, а особље водоводне службе било оличење поштења, иако су свакодневно имали прилику да потајну узимају воду? Зашто Фронтин поред крађе наводи и злоупотребе у вези са водом из аквадуката? Како један обичан водоноша може злоупотребити било шта, када му ништа у вези са аквадуктима није поверено као дужност? Како обичан водоноша, ван водоводне службе, може да зна да је неком истекла дозвола за коришћење воде? Бруново истраживање водоснабдевања старог Рима заиста је исцрпно и наговештава нове погледе, али је тешко наћи аргументе за теорију да су губици воде, које Фронтин упоређује са количином коју даје неколико извора,¹⁵ били последица људске грешке. Такође, потпуно је нелогично тврдити да су *aquarii* били обичне водоноше, нарочито што Фронтин на неколико места говори о злоупотребама које су могла предузети искључиво лица која су део водоводне службе (нарочито техничко особље) које он назива *aquarii*. На крају, чему та крупна интервенција у Фронтинов текст (без којег се закључци о овом питању не би могли назвати ни делимичним)¹⁶ када он јасно каже да су губици последица крађа, злоупотреба и немара.

¹² Bruun, С., *нав. дело*, стр. 108.

¹³ Bruun, С., *нав. дело*, стр. 55-56 и 108; *О мерама цеви и каликса*, Фронтин, 25-63.

¹⁴ Bruun, С., *нав. дело*, стр. 109.

¹⁵ Фронтин, I, 87.

¹⁶ Фронтин, I, 87.

Стање у наведеним изворима подстакло је и *De Kleijn* да постави питање да ли је Фронтин под тим термином *aquarii* обухватао групу робова која је радила на одржавању аквадуката или је тај термин користио у ширем смислу,¹⁷ односно да је под тим подразумевао и групу робова и водоноше

Најпре би требало рећи да се Рим, пре почетка изградње аквадуката, у погледу снабдевања водом искључиво ослањао на сакупљање кишнице, Тибар и локалне изворе и бунаре. Удаљеност појединих извора, прљавштина коју са собом носио Тибар (нарочито кад набуја), неправилно изграђени бунари и нехигијенско поступање са цистернама за кишницу условили су потребе грађана за квалитетнијом водом, односно оном која је свежа (*frigor*) и здрава (*salubritas*).¹⁸ Уз то када је број становника почео нагло да се повећава ови извори постали су недовољни. Из тих разлога у Риму се развио посао продаје воде који су обављале водоноше (*aquarii*), и то пре него што је изграђен први аквадукт (*Aqua Appia*, 312. године).

Изградњом аквадуката посао водоноша није се смањило. Прво, аквадукти нису покривали све делове града, а друго, квалитет воде из тих аквадуката није био уједначен, односно свим аквадуктима, у погледу квалитета воде, могла се наћи мана, изузев воде из *Aqua Marcia*, *Aqua Virgo* и *Aqua Claudia*. На пример, вода из *Aqua Tepula* била је млака, из *Aqua Alsietina* доказано нездрава, из *Aqua Anio Vetus* и *Aqua Anio Novus* пуна муља итд.¹⁹ Са друге стране, вероватно су водоноше изашле на лош глас због несташица воде приликом којих су могли „папрено“ да наплаћују воду и обогате се. Потврда за ову претпоставку је и слично стање у Крагујевцу скоро 2000 година касније, почетком 20. века, када је Крагујевац био „најжеднији“ град у Србији. Ово стање користиле су сакације (водоноше) и продавале воду по великим ценама. За неке од њих зна се да су, користећи невољу грађана, на овај начин стекли велико

¹⁷ Ово питање оправдано поставља *De Kleijn* и наводи изворе и из њих изводи три могућности о томе ко су били *aquarii*. Међутим, поједине претпоставке овог аутора одскачу од садржаја текста извора. На пример, *C. 11, 42, 10, 4* односи се на надзор који су вршили инспектори и чувари, а не на одржавање, јер ова лица нису могла вршити занатске радове (рецимо послове гипсара, зидара, нивелатора). Зато се из овог текста не може извући закључак да је термин *aquarii* обухватао целокупну радну снагу водоводне службе. На тај закључак директно указује *Cicero, Epistulae Familiares*, 8, 6, 4 (*De Kleijn, G., нав. дело*, стр. 107 нап. 44).

¹⁸ *Plinius, Naturalis Historia*, XXXI, 31-37 (*The Natural History of Pliny*, translated with copious notes and illustrations and notes by the late Bostock, J., Riley, H. T., vol. V-VI, London, MDCCCLVI); *Фронтин, I, 4*; Види и Владетић, С., *Квалитет воде у старом Риму*, Зборник радова: XXI век – век услуга и Услужног права, књ. 7, Крагујевац, 2016, стр. 143-150.

¹⁹ *Фронтин, I, 9, 11, II, 90-91*.

богатство.²⁰ Продаја воде није ништа необично јер се и данас плаћа коришћење воде из водоводне мреже, а компаније продају воду која је наводно бољег квалитета рекламирајући да је здрава (*salubritas*) јер, најчешће, потиче са „недирнутих планинских извора”, баш као што и Витрувије препоручује (он је саветовао да се вода тражи у планинама, и то на северним странама).²¹

Зато се може претпоставити да се термин *aquarii* у почетку односио на водоноше, које су или продавале воду или на имањима својих господара бринуле о снабдевању домаћинства водом. Касније, када је Агрипа оформио групу робова за надзор и одржавање аквадуката, овај термин је и њих обухватио, односно под термином *aquarii* Фронтин је сматрао и водоноше и техничко особље водоводне службе.

*Srdan Vladetić, Ph.D., Associate Professor
Faculty of Law, University of Kragujevac*

ABOUT THE TERM *AQUARII* IN FRONTIN'S *DE AQUIS URBIS ROMAE*

Summary

In his peace "De Aquis Urbis Romae" on several places, Frontin mentions term aquarii. This term has been used to mark the members of the water supply service. They have been mentioned in the parts of text where he writes about measures for measuring water usage and sizes of water pipes or aqueduct's capacity. Particularly he mentions them in the parts of text dedicated to the problems of losing the water due to stealing or other misconducts. However, some other sources and texts are giving some other meaning to this term, so this

²⁰ Степановић, Ж., *Хидролошке карактеристике крагујевачке котлине са посебним освртом на снабдевање Крагујевца водом*, Крагујевац, 1974, стр. 218. Види Владетић, С., *Својина на објектима и уређајима који се користе за обављање комуналних делатности*, Зборник радова: XXI век – век услуга и Услужног права, књ. 1, Крагујевац, 2011, стр. 534.

²¹ Vitruvius, *Deset knjiga o arhitekturi (De architectura libri decem)*, превод: Лобац, М., Сарајево, 1990, VIII, 1, 6. Уз то, н у 21. веку, на планетарном нивоу, ни водоводна мрежа, ни здрава пијаћа вода није доступна многим појединцима и колективитетима. Види Палевих, М., Рапајић, М., *Право на воду као људско право и управно–правна регулатива*, Гласник права, бр. 2/2016, стр. 24 и 32.

Зборник радова „XXI век – век услуга и Услужног права“, Крагујевац, 2019.

work will be dedicated to determining on which groups of persons this term is related to.

Key words: *ancient Rome, De aquis urbis Romae, cura aquarum, aquarii.*